

PAPER DETAILS

TITLE: ISMAIL FÂZİL AYANOGLU ARSIVI'NDEN ÖRNEKLERLE BEKTASI MEZAR TASLARI

AUTHORS: Burak Muhammet Gökler, Mustafa Genç

PAGES: 259-286

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3302983>

İSMAİL FÂZİL AYANOĞLU ARŞİVİ'NDEN ÖRNEKLERLE BEKTAŞİ MEZAR TAŞLARI

BEKTASHI GRAVESTONES WITH SAMPLES IN İSMAİL FÂZİL AYANOĞLU
ARCHIVE

BURAK MUHAMMET GÖKLER   *

Sorumlu Yazar/Correspondence

MUSTAFA GENÇ   **

Öz

Tarihi birer belge niteliğinde olan mezar taşları Türk-İslam Sanatları içerisinde plastik ve estetik sanatın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ait oldukları dönemin sanatsal, edebi, inanç ve sosyokültürel anlayışlarını yansıtmaları açısından önem arz eden taşlar, gövdeleriyle, serpuş tipleri ve yazı içerikleri ile farklı karakteristik özellikler taşımaktadır. Şahideler genel görüntüleri itibarıyla cinsiyet, mevki, meslek gibi pek çok unsuru barındırmaktadır. Ayrıca kullanılan serpuşlar, İslam çerçevesinde şekillenen tarikatlara da belirgin hale getirerek diğer taşlardan kolay bir şekilde ayırt edilmesine sağlamaktadır. Bu kapsamda kullanılan serpuş türü vefat eden kişinin hangi tarikata mensup olduğunu ve hangi derecede yer aldığı hakkında bilgi vermektedir. Bu araştırmada, Bursa'da doğan ve ömrünü vakıf eserleri ve mezar taşlarına adanmış İsmail Fâzıl Ayanoğlu (1893-1975) arşivi temel alınmıştır. İstanbul'daki bazı mezarlık ve hazirelerinde fotoğraflanmış olan mezar taşlarından sadece Bektaşilere ait olan on yedi mezar taşı değerlendirilmiştir. On iki ciltlik çalışmanın altıncı cildinde bulunan bu taşlarla ilgili giriş bölümünde konunun önemi aktarılırken Ayanoğlu'nun hayatı hakkında da kısa bir bilgi sunulmuştur. Daha sonrasında şahideler, form, üslup, serpuş ve metin açısından incelenmiştir. Şahide fotoğrafları temizlenip çizimleri gerçekleştirilmiştir. Son bölümde şahideler içerik, form ve serpuş açısından irdelenmiş, Bektaşilikte karşımıza çıkan "Seyyid, Baba ve Derviş" terimleri üzerinde durulmuş ve yine sadece bu tarikatla kullanılan serpuş türleri hakkında bilgi verildikten sonra Anadolu'daki benzer örnekleri ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşilik, Sanat, Fâzıl Ayanoğlu, Mezar Taşları, Serpuş

Abstract

Gravestone, which are historical documents, constitute an important part of plastic and aesthetic art in Turkish-Islamic Arts. The stones, which are important in terms of reflecting the artistic, literary, belief and socio-cultural understandings of the period which they belong to, have different characteristics with their shapes, headdress types and inscriptions. Gravestone contain many elements such as gender, position and job in terms of their general appearance. In addition, the headdresses used also make the cults shaped within the framework of Islam prominent and make them easily distinguishable from other stones. The type of headdress used in this context provides information about the cult to which the deceased belonged and the degree to which he belonged. This study is based on the archive of İsmail Fâzıl Ayanoğlu (1893-1975), who was born in Bursa and dedicated his life to foundation works and gravestones. Seventeen gravestones belonging only to Bektashis were evaluated among the gravestones photographed in some cemeteries and treasuries in Istanbul.

* Dr. Ataturk University, burak.gokler@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5035-6756.

** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, mustafa.genc@izu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2854-9540

In the introduction to these stones in the sixth volume of the twelve-volume work, a brief information about the importance of the subject is given and a brief information about Ayanoğlu is presented. Then The stones are analyzed in terms of form, style, and text. Related photographs were cleaned and drawings were made. In the last section, the gravestone were analysed in terms of content, form and headdress, the terms of “Seyyid, Baba and Derviş”, which used in Bektashisim, were emphasised, and after giving information about the types of used only in this sect, they were compared with similar examples in Anatolia.

Key Words: Bektashi, Art, Fâzıl Ayanoğlu, Gravestone, Serpuş

Giriş

Tarihsel süreç içerisindeki toplumlar bu dünyada var olduklarını kanıtlamak, kültürlerini ve değerlerini sonraki nesillere aktarmak amacıyla birçok çok somut/soyut eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserler sadece yaşayanlar için değil, aynı zamanda ölen kişiler için de geçerliliğini korumuştur. Özellikle Türk İslam devletlerinde ölen kişiye gösterilen saygı, mezarlarına ve mezar taşlarına da yansıtılmıştır. Bu kapsamda bir defin geleneği oluşturulduğu gibi mezar taşları da dönemin sanatsal üslup ve kültür anlayışına göre şekillendirilmiş, vefat eden kişinin bağlı olduğu topluluğa göre de farklılıklar kazanmıştır.

Anadolu coğrafyasında yer alan mezar taşları ile ilgili çalışmalar son dönemlerde artmış olmasına karşılık özellikle tarikatlara ait mezar taşlarıyla ilgili değerlendirmelerde eksikliklere rastlanmaktadır. Yapılan bu araştırmanın konusunu, İstanbul'daki muhtelif hazine ile mezarlıklarda metfun bulunan ve Ayanoğlu tarafından fotoğraflanarak on iki ciltlik arşivinin altıncı cildinde yer alan Bektaşî şeyh, derviş ve babalarına ait taşlar oluşturmaktadır.

Nevşehir başta olmak üzere Bektaşî mezar taşları ve sembolleri ile ilgili çeşitli çalışmalar ortaya konulmuş olsa da İsmail Fâzıl Ayanoğlu'nun arşivinde bulunan şahideler bugüne kadar değerlendirmeye alınmamıştır. Ayrıca arşivde yer alan birçok mezar taşı içerisinde Bektaşî taşlarının seçilmesindeki etmenlerin başında, taşların bir bölümünün günümüze ulaşamaması, Bektaşîliğe mensup kişilerin tespiti, Bektaşî geleneğinin vazgeçilmez sembollerinin ortaya konulması ve belirtilen kültürde geleneğin nasıl devam ettirildiğinin saptanmasıdır. Ayanoğlu tarafından fotoğraflanıp sadece kitabesi okunan taşların metinlerindeki eksik bölümler tamamlanarak form, üslup, süsleme ve diğer bileşenler açısından değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Anadolu'daki diğer Bektaşî taşları ile karşılaştırılarak bu kültür içerisindeki yeri ve önemi saptanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda arşiv çalışmasında Bektaşîlere ait olduğu doğrudan içerik ve semboller ile bilinen on yedi mezar şahidesi değerlendirmeye alınmıştır.

Makalenin ilk bölümünde Ayanoğlu'nun hayatı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Ardından çalışmayı sistematik bir metot halinde gerçekleştirmek amacıyla öncelikle arşiv taranarak Bektaşîlere ait mezar taşları tespit edilmiştir. Tespit edilen şahidelerin günümüzdeki varlığı ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra fotoğraflanan taşlar dijital ortamda temizlenerek bazılarına renklendirme uygulanıp kataloğa dahil edilmiştir. Katalogdaki başlıklarının yanına bulunduğu cilt ve dosya numarası yazılmıştır. Daha sonra şahideler form, üslup ve süslemelerinin daha belirgin hale getirilmesi için çizimleri yapılmıştır. Ayrıca şahideler üzerindeki metinler yeniden okunup eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmıştır. Genel şematik hususların tamamlanmasıyla birlikte şahideler, tarihsel kronolojiye göre kataloglayarak sanat tarihi açısından irdelenmiştir. Son bölümde taşların serpuş (başlık/tac) ve süslemesi başta olmak üzere diğer özelliklerinin değerlendirilmesi yapılarak Anadolu'daki benzer örnekleri ile karşılaştırılıp sonuç kısmında taşların önemi ortaya konulmuştur.

1. İsmail Fâzıl Ayanoğlu Kimdir?

1893 tarihinde Bursa’da doğmuş olan İsmail Fâzıl Ayanoğlu, ömrünü vakıf mezarlıklarına ve mezar taşlarına adamıştır (Özgen, 2018, 1478). İlk olarak Bursa Yeşil Medresesinde ve Alizade Okulunda eğitim almaya başlayan Ayanoğlu, 1912 tarihinde seferberlik sırasında orduya katılmış, hastalanmasının akabinde terhis edilmiştir. Bir süre tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptıktan sonra mezar taşlarına ilgisi ilk olarak Belîğ Efendi ve Yadiğârî Şemsi ve Evliya Çelebi’nin mezar taşlarının kitabeleriyle başlamış, daha sonra İstanbul’da Karacaahmet, Edirnekapı ve Eyüpsultan mezarlarını araştırmaya koyulmuştur. Bu araştırmalar esnasında bökrü, serdengeçtili, dardağanlı, kalafatlı, kukalı, remizli ve remizsiz birçok yeniçeri mezar taşını keşfetmiştir (İşli, 2021, 132-133).

Mezarlıklar hakkındaki çalışmalar esnasında sanat tarihi ve müzecilik tarihinin önemli isimlerinden müzeler müdürü Halil Edhem Bey ile tanışmış ve kendisinden destek görmüştür. 1930-1950 yılları arasında birçok mezar taşını fotoğraflayan Ayanoğlu, dönemin zor şartlarından dolayı Halil Edhem Bey’in telkinleri üzerine Mustafa Kemal Atatürk’e iki mektup yazmıştır. 1935 tarihli ilk mektubunda “beş yıldan beri İstanbul’da mevcut ve kırılmış yeniçeri mezar taşları fotoğraflamış olduğunu ve eski eserlerde yeniçeriler ile ilgili yanlış bilgileri düzelttiğini vurgulayarak” kitabı bitirdiğini belirtmiştir. İkinci mektubu ise 1936 tarihli. Fotoğraflamış olduğu birçok mezar taşının basımı için yeterli maddi imkânı olmadığını dile getirerek yardım talebinde bulunmuştur. Halil Edhem Bey, eserin basılması için çaba sarf etmiş ve Atatürk’ün başkanlık ettiği bir toplantıda çalışmayı heyete sunmuştur. Mustafa Kemal tarafından kurum kâtibi Uluğ Bey’e “Bu çocuk ölünceye kadar bu işte çalışacak mâni olunmayacak” şeklinde talimat vermiştir (İşli, 2021, 134).

1936’da Halil Edhem Bey, Ayanoğlu’nun çalışmasını Gazi’ye tekrar bahsetmesinin akabinde Atatürk, Türk Tarih Kurumu toplantısının gündemine alması için talimatta bulunmuştur. 30 Eylül 1936 tarihinde Fâzıl Ayanoğlu’na “Eseriniz dün tarih kurumunda büyük takdirle müzakereye konuldu. Bu babda verilen kararları size kurum kâtibi Uluğ Bey bildirecektir. Eseriniz orada mahfuzdur” ibaresinin geçtiği mektup gönderilmiştir. Bunun üzerine Ayanoğlu eserin basılacağını düşünerek çalışmalarına hız vermiş, eksiklikleri tamamlayarak 7 cildin tamamını bitirmiş ve toplamda çalışması 12 ciltte toplanarak kayıt altına alınmıştır. Ancak Atatürk’ün 1938’de vefatı üzerine eser basılamamış ve Milli Kütüphanede “06 Mil Yz Müs 116-6” yer numaralı rafa kaldırılmıştır. Müjgan Cunbur tarafından özenle koruma altına alınan eser (d.1926-ö.2013) 2008 yılında Ankara’dan İstanbul’a getirilmiş ve Bağlarbaşı’nda İsam’da taranıp bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Sonra orijinal nüshaları kütüphaneye iade edilmiştir (İşli, 2021, 132-136). Bugün taranan eserler, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesinde 5403 No’lu dosyada muhafaza edilmektedir.

1975 tarihinde kalp krizi neticesinde vefat eden Ayanoğlu, yaşamı vakıf eserlerinde ve mezarlıklarında geçtiği için kendisine *Fâzıl-ı fena fil evkaf* denilmiştir. 82 yıllık yaşantısının ardından 13 Nisan 1979’da fotoğraf arşivi ve kitaplığı araştırmacılara açılmıştır. Ayanoğlu’nun şu ifadesi ise mezar taşlarının önemini ortaya koyduğu gibi medeniyetimizin sanat seviyesini göstermesi açısından ön plana çıkmaktadır. “Ortada mevcut yüksek san’at abidelerimiz, faraza olmasaydı bile, mezarlıklarımızda bulunan nihayetsiz eserler bu milleti medeniyet göklerine çıkarmağa kâfi gelirdi” (Özgen, 2018, 1478-79).

Ayanoğlu’nun bastırılan tek kitabı *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi* eseridir. Bu çalışmada dünya ve Osmanlı’da okçuluk hakkında bilgi verdikten sonra okçulukla ilgili hadislere, teşkilatlara, Ok Meydanı’nda bulunan namazgâh, tekke ile bölgenin şeyhlerine, okçulukla ilgili deyim, terim, ferman, abide ve kitabelere değinmiştir (Ayanoğlu, 1947, 9).

Ayanoğlu’nun kitabı dışında 8 makalesi bulunmaktadır. Mezar taşları, mezarlıklar, camiler ve vakıflar ile ilgili yaptığı bu çalışmalarının 5’ini Vakıflar Der-gisi’nde, diğerlerini Tarih Hazinesi, Tarih Dünyası ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası’nda yayınlamıştır.

Eserleri;

“Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Makberler”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, 1942, 399-403,

“Bekri Mustafa Nerede Gömülüdür”, *Tarih Dünyası*, S.23, 1951, 976,

“Eşsiz Mezar Taşları”, *Tarih Hazinesi*, S.12, 1951, 598-602,

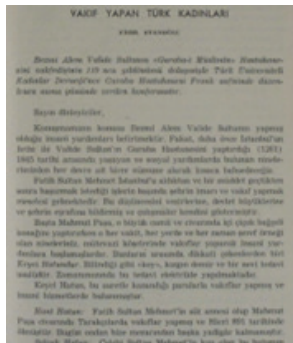
“Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.4, Ankara, 1958, 193-208,

“Vakıf Yapan Türk Kadınları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S.29, 1963, 317-323,

“Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S.7, 1965, 145-148,

“İstanbul’da Yola Kalbedilen Cami Vesaire”, *Vakıflar Dergisi*, S.8, 1968, 329-334,

“Tahrip Edilen Eski Eserler Serisi Lütfi Efendi Mezarı”, *Vakıflar Dergisi*, S.9, 1971, 261-264 (Şekil 1).

Şekil 1: İsmail Fâzıl Ayanoglu (İşli, 2021, 135-136) ve Eserlerinden Örnekler

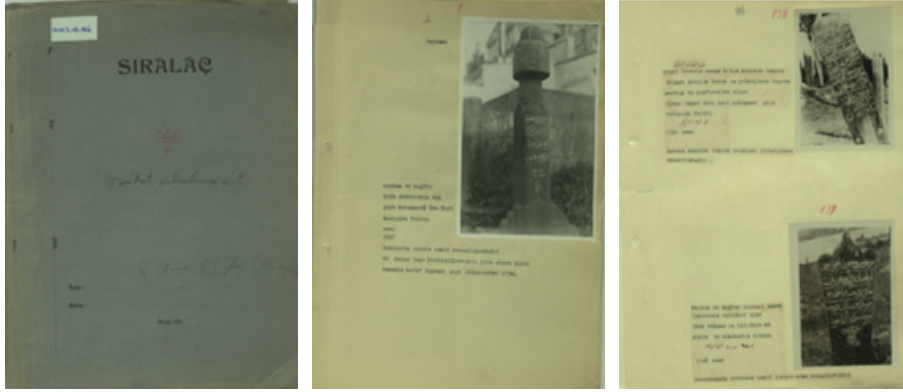
2. İsmail Fâzıl Ayanoğlu Arşivindeki Bektaşî Mezar Taşları

İsmail Fâzıl Ayanoğlu'nun Milli Kütüphane arşivinde bulunan

“...Kitabelerini ve fotoğraflarını topladığımız mezar taşlarını kendimize göre sınıflandırarak büyük ciltler meydana getirdik. Biz taşları serpuşları, süsleri, yazıları, remizleri, altlarında yatan şahsiyetleri itibariyle: “Remizli, remizsiz yeniçeri teşkilatı, devlet ve saray teşekkülleri, umumi askeri teşkilat, spor teşekkülleri, erkek sanatkarlar, hattatlar, alimler, şairler, tarihçiler, riyaziyeciler, tarikat müntesipleri yazıları, kitabeleri, süsleri ve nakışları bakımından bizzatîhi sanat kıymeti taşıyan taşlar, dil bakımından değeri olan taşlar şeklinde tasnif ettik” (Özgen, 2018, 1479)

ifadesinden, kütüphanenin “06 Mil Yz Müs 116-6” yer numarasında cilt 6 başlığı altında toplanan “*Tarikat Erkanı*” mezar taşları 86 sayfadan müteşekkil olup 139 mezar taşından oluşmaktadır. 320x250 mm ölçülerinde krem rengi kâğıt üzerinde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelere yer verilen arşivde başta Bektaşî, Mevlevî, Kadîrî, Nakşibendî, Bayramî, Rifâî, Şâzelî, Halvetî, Gülşenî, Sünbülî ve Celvetî olmak üzere farklı tarikat ehlinin şahideleri bulunmaktadır.

5., 6. ve 7. ciltlerden toplanıp 6. ciltte birleştirilen mezarlardan Bektaşîlere ait olanların hepsi 6. cilt içerisinde farklı numaralandırılmıştır. Tarikat mezarlarında doğrudan Bektaşî adının geçtiği veya remizi ile Bektaşî olduğu sabit olan 17 mezar taşı değerlendirmeye alınmıştır. Abdi Mustafa (No:88), Seyyid Derviş Ömer (No: 69), Şeyh Hasan Baba (No: 70), Derviş Mahmud (No: 75), İsimsiz Mezar (No: 86), Bektaşî Ali Baba (No: 74), Derviş Safiye Bacı (No: 78), Seyyid Ahmed Baba (No: 71), Seyyid Derviş Osman (No: 81), Mahmud Baba (No: 75), Seyyid Mustafa (No: 73), Hacı Musa Baba (No: 76), Şeyh Mustafa (No: 80), Derviş Mustafa (No: 82), Hızır Baba (No: 87), Şeyh Mehmed (No: 68) ve Derviş Fatıma'ya (No: 72) ait olan mezarlar farklı mezarlıklardan fotoğraflanarak bir araya getirilmiştir.

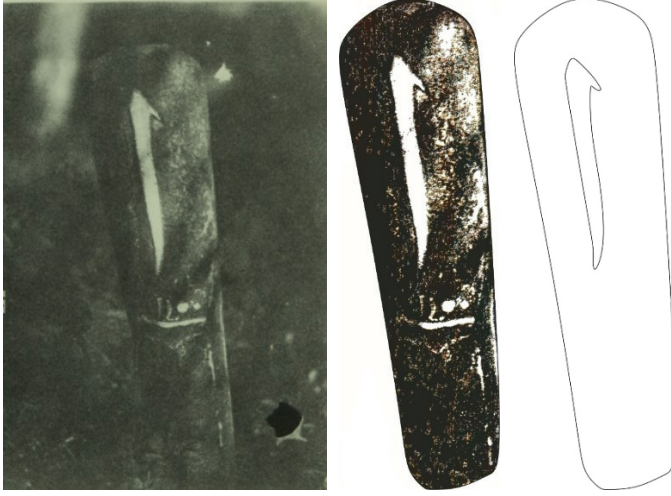
Şekil 2: Arşivden Görüntüler

2.1. Abdi Mustafa

İstanbul Göztepe’de Merdivenköyü Bektaşî Tekkesi Mezarlığında bulunan Abdi Mustafa’ya ait toprak mezar H. 1150 (M. 1737-38) tarihlidir.

Yalnızca baş taşı bulunan mezarın ayak şahidesi olabileceği de ileri sürülmüştür. Yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik gövdeli baş şahidesinin ön yüzüne büyük bir “Elif” harfi ile birlikte sadece tarih işlenmiştir. Diğer metinlerin ayak şahidesinde olabileceği Ayanoğlu tarafından aktarılmaktadır (Şekil 3).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Mısri-i Niyazi'nin halifesi Abdi Mustafa'nın seng-i mezarıdır.	۱- مصری نیازیاڭ خلیفه سی عبدی مصطفی نڭ سنگ مزاردر

Şekil 3: Abdi Mustafa'nın Baş Şahidesi

2.2. Seyyid Derviş Ömer'in Mezarı

İstanbul'da Karacaahmet ile İnadiye Caddesi'nin sağındaki mezarlıkta olduğu ileri sürülen mezar, Bektaşî seyyidlerinden Derviş Ömer'e ait olup H. 1164 (M. 1750-51) tarihlidir.

Baş ve ayak şahidesinden müteşekkil olan mezarda sadece baş şahidesi kayıtlara alınmıştır. Şahide prizmal dikdörtgen gövdeli olup ön yüzeyine hakkedilen yedi satırlık sülüs hatlı kitabesi yatay ekseninde atılmış silmelerle belirgin hale getirilmiştir. Gövdenin kısa omuz bölümünden sonra gelen uzun boyun bölümü üstte terkli Hüseyinî Tacı ile sonlandırılmıştır (Şekil 4).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1- Yâ Hû	۱- یا هو
2- Bakın çeşm-i basiretle mezarım taşına	۲- باکڭ چشم بصیرتله مزارم تاشنه
3- Bilmez ol hâlim benim ta gelmeyince	۳- بلمز اول حالم بنم تا گلمینجه
4- Merhûm Bektaşî fukaralarından	۴- مرحوم بکتاشی فقرالردن
5- Seyyid Derviş Ömer	۵- سید درویش عمر
6- Rûhiyçün el-Fâtiha	۶- روحیچون الفاتحه
7- Sene 1164	۷- سنه ۱۱۶۴

Şekil 4: Seyyid Derviş Ömer'in Baş Şahidesi

2.3. Şeyh Hasan Baba

İstanbul Karacaahmet'te İnadiye Mezarlığında bulunan H. 1170 (M. 1756-57) tarihli mezar Bektaşî Şeyhi Hasan Baba'ya (Dursun, 2016, 198-199) aittir. Mezar sadece baş şahidesinden müteşekkil olup form olarak da toprak olduğu düşünülmektedir. Doğrudan toprak içerisinde yükselen şahidenin gövdesi yukarıdan aşağıya doğru genişleyen dikdörtgen bir biçim ortaya koymaktadır.

Şahidenin ön yüzeyine oyma-kabartma olarak işlenen sülüs hatlı sekiz satırlık Osmanlıca kitabesi yatay silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Gövdenin kısa tutulan omuzu üzerinde yükselen uzun ve silindirik boynu üstte Elifi Tacı ile tamamlanmıştır (Şekil 5).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1- el-Fâtiha	۱- الفاتحه
2- Mısır'da Baba Kaygusuz	۲- مصرده بابا قايغوسز
3- Dergâhı'nda Kasr-ı ayn	۳- درگاهکده قصر عين
4- Şeyhi kutbü'l-abdâl	۴- شیحی قتب الابدال
5- Merhûm ve mağfûr	۵- مرحوم و مغفور
6- Hasan Baba'nın	۶- حسن بابانک
7- Rûhiyçün	۷- روحیچون
8- Sene 1170	۸- سنه ۱۱۷۰

Şekil 6: Şeyh Hasan Baba'nın Baş Şahidesi

2.4. Derviş Mahmud

İstanbul'da Rumeli Şehitliği'nde bulunan mezar, Bektaşî Dervîşi Mahmud'a ait olup H.1179 (M. 1765-66) tarihlidir. Yüksek çerçeveli tipteki mezar sadece baş şahidesinden müteşekkildir.

Toprak içerisinde yükselen baş şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralan bir gövde yapısı sergilemektedir. Gövdenin ön yüzüne kabartılarak hakkedilen Osmanlıca kitabesi sülüs hat ile yazılmış olup satırlar birbirinden yatay silmelerle ayrılmıştır.

Serlevhanın üstünde boyun kısmına doğru yükselen dekoratif kemerin tepe kısmında bir damla motifi ile karşılaşılmaktadır.

Şahide, kısa bir omuz ve silindirik bir boyun bölümünden sonra üstte Elifi Tac ile nihayetlendirilmiştir (Şekil 6).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Mefhar-i ehl-i tarîk Hâcî Bektaşî Veli	۱- مفخر اهل طریق حاجی بکتاشی ولی
2-Mürşîd-i sâl-derûn Hazret-i Dervîş Mahmûd	۲- مرشد سال درون حضرت درویش محمود
3-İrci'î emrine bin canla deyüp eyvallâh	۳- ارجع امرنه بک جانله دیوب ابو الله
4-Kahb-ı cismine yâ hû dedî oldu yâ hû	۴- قهب جسمنه یا هو دیدی اولدی یا هو
5-Ne aceb olsa makâm-ı şühedâda medfûn	۵- نه عجب اولسه مقام شهدا ده مدفون
6-Şahidiz biz de şehîd olduğun etdik meşhûd	۶- شاهدز بز ده شهد اولدیغی ایتدک مشهود
7-Safha-i cismine çün noktadı kilik-i kazâ	۷- صفحه جسمنی چون نوقتہ له دی کلک قضا
8-Beyt-i târîhde menkûd ile olsun ma'dûd	۸- بیت تاریخده منقود اله اولسون معدود
9-Yıkılup zelzeleden kasr-ı vücûdu nâgâh	۹- بیقلوب زلزله دن قصر وجودی ناگاه
10-"Sırr olup göçdü bu gün cennete Dervîş Mahmûd" Sene 1179	۱۰- سر اولوب گؤچدی بو گون جنتده درویش محمود سنه ۹۷۱۱

Şekil 6: Derviş Mahmud'un Mezarı (M. K. Arşivi, 1950, Kut-Eldem, 196)

Baş Şahidesi

2.5. Bektaşî Mezarı

İstanbul Göztepe'de Merdivenköyü Bektaşî Tekkesi Mezarlığında bulunan toprak mezar H. 1176 (M. 1763) tarihlidir. Kimliği tespit edilemeyen mezar sadece baş şahidesinden müteşekkildir.

Baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik bir gövde yapısına sahiptir. Gövdenin ön yüzeyine oyma-kabartma olarak işlenen ve kartuş içerisine alınan sülüs hatlı Osmanlıca kitabesinde sadece tarih geçmesi dikkat çekmektedir. Tarihin hemen üstüne konumlandırılan üç noktalı remiz ise mezardaki tek detaydır (Şekil 7).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
22 Cemaziyelâhir. Sene 1176 (8 Ocak 1763)	٢٢ - ١ جمادى الآخر سنة ١١٧٦

Şekil 7: Bektaşî Mezarı

2.6. Bektaşî Ali Baba

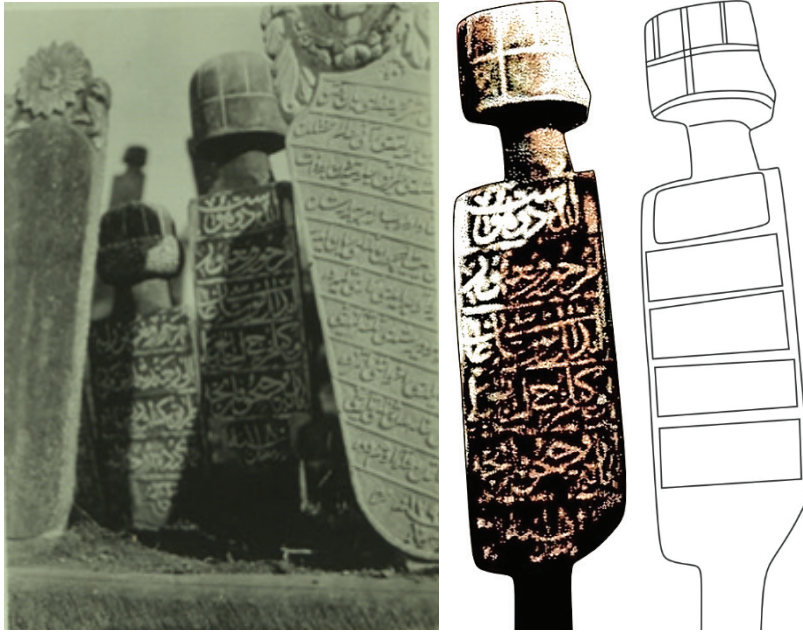
İstanbul'da Karacaahmet İnadiye Mezarlığında yer aldığı ifade edilen mezar Bektaşî Ali Baba'ya ait olup H. 1180 (M. 1767) tarihli'dir. Toprak tipte ele alınan mezar sadece baş şahidesinden oluşmaktadır.

Şahidenin yukarıdan aşağıya doğru genişleyen gövde yapısı dikkat çeken de-
tayken, ön yüzeyine kabartma biçiminde hakkedilen sülüs hatlı altı satırlık Osmanlıca
kitabesi silmelerle sınırlandırılmıştır.

Gövdenin kısa tutulan omzu üzerine yükselen silindirik boynu üstte terkli
Hüseyini Tacı ile nihayetlenmiştir. Şahide tezyinat açısından sade bırakılmıştır

(Şekil 8).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Allah dost Hû	۱- الله دوست هو
2-Merhum ve mağfûr	۲- مرحوم و مغفور
3-Abdal Mûsâ Sultân	۳- آبدال موسی سلطان
4-Vekîl-i harc el-Hâc Ali	۴- وکیل وکیل خرج الحاج علی
5-Baba rûhiyçün Fâtiha	۵- بابا روحیچون فاتحه سنه ۸۱۱
6-Ramazan sene 1180 (Ocak/Mart 1767)	

Şekil 8: Ali Baba'nın Baş Şahidesi

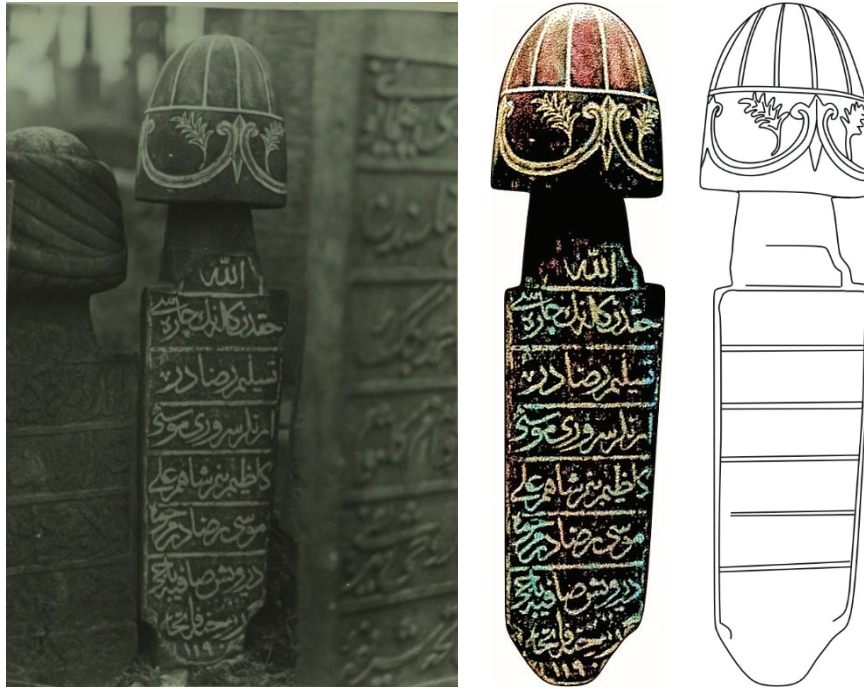
2.7. Derviş Safiye Bacı

İstanbul Karacaahmet'te İnadiye Mezarlığında yer alan toprak mezar H. 1190
(M. 1776-77) tarihli olup Derviş Safiye Bacı'ya aittir. Toprak içerisinden yükselen baş

şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan bir gövde yapısı sergilemektedir. Gövdenin ön yüzeyine işlenen sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi sekiz satırdan müteşekkil olup yatay silmelerle sınırları belirlenmiştir.

Şahide gövdesinin kısa tutulan omzu üstünde yukarıya doğru daralarak yükselen boyun bölümü terkli Hüseyinî Tacı ile sonlandırılmıştır. Tacın terkleriyle bir uyum içerisinde verilen ve birbirlerine bağlanan zambaklar arasına stilize yapraklar konulmuştur (Şekil 9).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Allâh	۱- الله
2-Hak'dan gelenin çaresi	۲- حاقدن گلننگ چاره سی
3-Teslîm-i rızâdır	۳- تسلیم رضادر
4-Erenler serveri Mûsâ	۴- ارنلر سروری موسی
5-Kâzım benim şahım Ali	۵- کازم بنم شاهم علی
6-Mûsâ Rızâ'dır merhûme	۶- موسی رضادر مرحومه
7-Dervîş Safiye Bacı	۶- درویش صفیه باجی
8-ruhuna Fatiha 1190	۸- روحنه فاتحه ۱۱۹۰

Şekil 9: Dervîş Safiye Bacı'nın Baş Şahidesi

2.8. Seyyid Ahmed Baba

İstanbul'da Rumeli Hisarı Şehitliği'nde bulunan mezar H. 1198 (M. 1783-84) tarihli olup Hisarlı Seyyid Ahmed Baba'ya aittir. Bektaşî olan Ahmed Baba'nın mezarı toprak tiptedir. Sadece baş şahidesinin görülebildiği mezarda şahide yukarıdan aşağıya doğru daralan bir form ortaya koymakta olup doğrudan toprak içerisinde yükselmektedir.

Şahidenin ön yüzeyine oyma-kabartma olarak işlenen sülüs hatlı dört satırlık Osmanlıca kitabesi yatay ekseninde çekilmiş silmelerle satırlara ayrılmıştır. İlk satırın hemen üstüne konumlandırılan ve on iki imamı temsil eden teslim taşı şahide de dikkat çeken ve Bektaşilik'e vurgu yapan en önemli detaydır.

Gövdenin kısa tutulan omuz bölümünden sonra yukarı doğru daralan boynu yukarıda Hüseyini taçla sonlandırılmıştır (Şekil 10).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Merhûm ve mağfûr	۱- مرحوم و مغفور
2-Hisarlı Seyyid	۲- حصارلی سید
3-Ahmed Baba ruhuna	۳- أحمد بابا روحنه
4-El-Fatiha	۴- الفاتحه
5-1198	۵- ۸۹۱۱

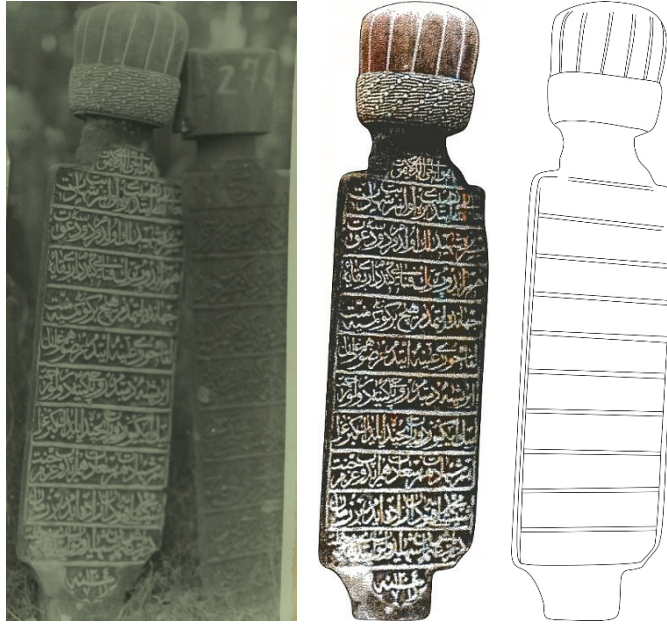

Şekil 10: Seyyid Ahmed Baba'nın Baş Şahidesi

2.9. Şehid Derviş Osman

İstanbul'da Karacaahmet ile Harmanlık arasındaki mezarlıkta bulunan mezar H. 1204 (M. 1790) tarihli olup Derviş Osman'a aittir. Toprak mezar sadece baş şahidesinden müteşekkildir. Doğrudan toprak içerisinden yükselen baş şahidesinin gövdesi yukarıdan aşağıya doğru genişleyen bir form ortaya koymaktadır.

Gövdenin ön yüzüne işlenen 12 satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi yatay silmelerle satırlara ayrılmıştır. Gövdenin kısa tutulan omuz ve boyun bölümünden sonra şahide terkli Hüseyinî Tacî ile sonlandırılmıştır (Şekil 11). Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Hüve'l-hayyü'l-lezi lâ yemût 2-Ta'lallah nasib etdi bize ol şerbet-i şehâdet 3-Müyesser bize şehidlik oldum firdevse da'vet 4-Hem edüp terk-i fenâyı gitdim dâr-ı bekâyâ 5-Cihanda etmedim hiç bir güne kimseye minnet 6-likâ?...hûr-ı ayna itdim ğaraz...ğılman 7-...emrine?..(Devamı okunamadı.) 8-Bin iki yüz dört içinde eyledim Ekber'Ali 9-...dehr-i sa'âdet hemra? İdüp cennet 10-Şeşli Mehmed Kapudanzâde idim bir zaman 11-Derviş Osman şehîd olup etdi bekâyâ rihlet 12-Ra. sene 1204 (Ramazan)	۱- هو الحي الذي لا يموت ۲- تا الله نصيب ايتدی بزه اول شربت شهادت ۳- میسر بزه شهیدلک اولدوم فردوسه دعوت ۴- هم ایدوب ترک فنایی گتیم دار بکایه ۵- جهانده ایتمه دم هیچ بر گونه کمسیه منت ۶- لقا?.. حور عینا ایدم غراز... غلمان ۷- امرینه? ۸- بین ایکی یوز دورت اچنده ایله دم اکبر علی ۹- دخر سعادت همرا ایدوب جنت ۱۰- ششلی محمد قاپودان زاده ایدم بر زمان ۱۱-۱۲- درویش عثمان شهید ولوب ایتدی بکایه رحلت ربیع الآخر سنه ۴۰۲۱

Şekil 11: Şehid Derviş Osman'ın Baş Şahidesi

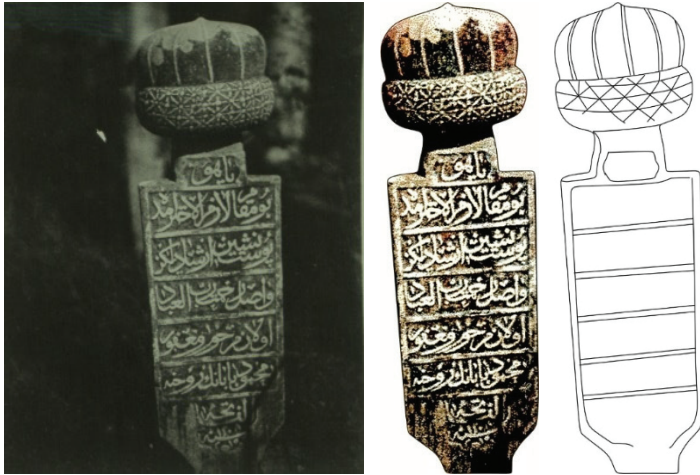
2.10. Bektaşî Mahmud Baba³

İstanbul'un Göztepe semtine bağlı Merdivenköyü Bektaşî Tekkesi Mezarlığında bulunan mezar Bektaşî Mahmud Baba'ya ait olup H. 1208 (M. 1793) tarihlidir.

Toprak tipte olan mezarın baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövde yapısı ile ön plana çıkmaktadır. Gövdenin ön yüzüne kabartılarak hakkedilen sekiz satırlık Osmanlıca kitabesi sülüs hat ile yazılmış olup yatay silmelerle satırlara ayrılmıştır. Sevlevha satırı ise boyun kısmına taşmıştır. Gövde kısa bir boyun bölümünden sonra terkli Hüseyini Tacı ile nihayetlendirilmiştir

(Şekil 12).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1- Yâ Hû	- یا هو
2- Bu makâm-ı lâzımü'l-ihtirâmda	۲- بو مقام لازم الاخترام ده
3- Post-nişin-i irşâd iken	۳- پوستنشین ارشاد ایکن
4- Vâsıl-ı rahmet-i rabbü'l-ibâd	۴- واصل رحمت رب العباد
5- Olan merhûm ve mağfûr	۵- اولان مرحوم و مغفور
6- Mahmûd Baba'nın rûhuna	۶- محمود بابانک روحنه
7- el-Fatiha	۷- الفاتحه
8- Fi 15 Muharrem Sene 1208 (23 Ağustos)	۸- فی ۱۵ محرم سنه ۱۲۰۸

Şekil 12: Bektaşî Mahmud Baba'nın Baş Şahidesi

2.11. Seyyid Mustafa

İstanbul'da Edirnekapı dışındaki mezarlıkta olduğu ileri sürülen mezar H. 1213 (M. 1798-99) tarihlidir. Bektaşî şeyhlerinden Mustafa Mısırî'ye ait olan toprak mezar sadece baş şahidesinden ibarettir.

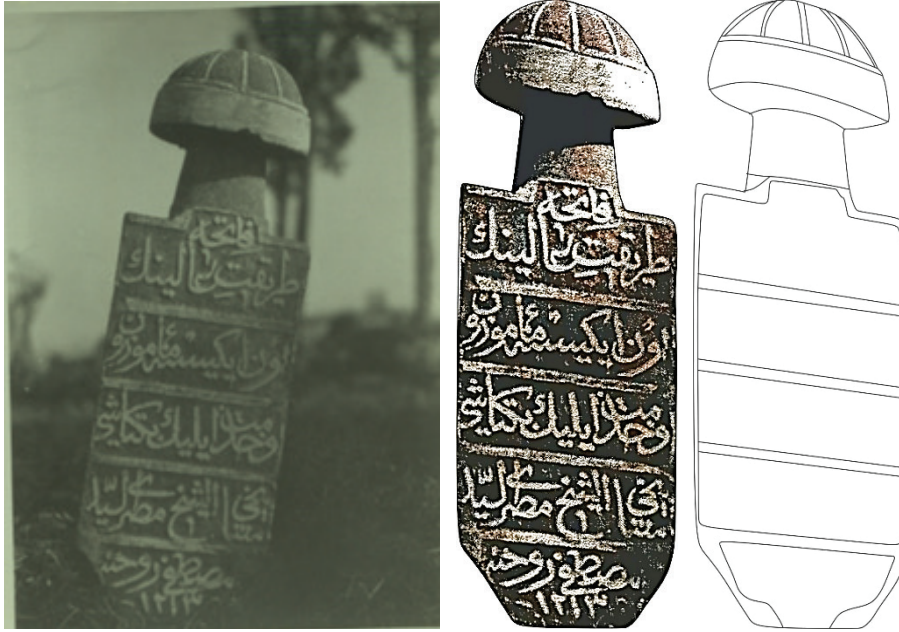
3 1826 yılında Yeniçeri Ocağı lağvedilirken Bektaşî Tekkelerinin kapatıldığı esnada Mahmud Baba Şehidlik Tekkesinin şeyhiydi. Daha sonraları Kütahya'ya sürgün edilen Mahmud Baba, meslek-i kadimeden (Bektaşilikten) vazgeçtiğini Nakşibendilik'e dahil olduğunu beyan edip affını talep etmiş, bu şekilde 1832'de affedilerek İstanbul'a dönebilmiştir (Günay Kut-Edhem Eldem, 2011, 49).

Toprak içerisine yerleştirilen şahidenin gövdesi yukarıdan aşağıya doğru genişleyen gövde yapısı ile dikkat çekmektedir. Gövdenin ön yüzeyine kabartma olarak hakkedilen sülüs hatlı altı satırlık Osmanlıca kitabesi silmelerle birbirinden ayrılmıştır.

Gövdenin normal ölçülerde tutulan omuz kısmın terklı Hüseyini Tacına bağlayan boyun bölümü yukarı doğru daralan silindirik bir form ortaya koymaktadır

(Şekil 13).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Fâtîha	۱- فاتحه
2-Tarîkat-ı âlinin	۲- طریقت عالیہ
3-On ikisine me'zûn	۳- اون اکیسنه مأزون
4-Ve hizmet eyleyen Bektaşî	۴- و خدمت ایلہ ین بکتاشی
5-Meşâyihî eş-Şeyh Mısırî es-Seyyid Mustafâ ruhuna	۵- مشایخی الشیخ مصری مصطفی روحنه
6-Sene 1213	۶- سنه ۱۲۱۱

Şekil 13: Seyyid Mustafa'nın Baş Şahidesi

2.12. Hacı Musa Baba

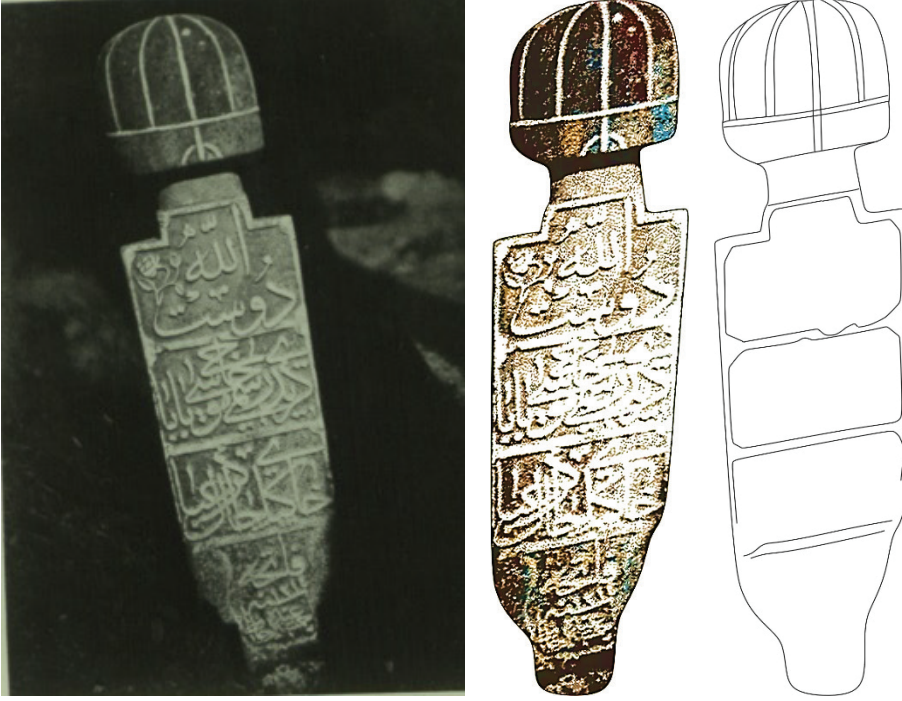
İstanbul'un Göztepe semtine bağlı Merdivenköyü'nde Bektaşî Tekkesinde yer alan H. 1214 (M. 1799-1800) tarihli toprak mezar Bektaş Giridi Resmî Hacı Musa Baba'ya aittir. Doğrudan toprak içerisine yerleştirilen baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeye sahiptir.

Gövdenin ön yüzeyine kabartma olarak hakkedilen dört satırlık Osmanlıca

kitabesi sülüs hat ile yazılmış olup metin yatay silmelerle ayrılmıştır. Serlevha satırının sonunda yer alan gül motifi bezemesel tek detaydır.

Şahide gövdesinin geniş tutulan omuz bölümünün üstünde yükselen kısa boynu Hüseyini Tacı ile son bulmaktadır (Şekil 14).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Allah, dost	۱- الله دوست
2-Giridi Resmî Hacı Musa Baba	۲- گریدی رسمی حاجی موسی بابا
3-Hâkipâ-yi çaker-i âl-i baba	۳- خاك پای چاکر عالی بابا
4-Fatiha sene 1214 Abduhu Cemşir Hafız	۴- فاتحه، سنه ۱۲۱۴ / عبدهو جمشیر حافظ

Şekil 14: Hacı Musa Baba'nın Baş Şahidesi

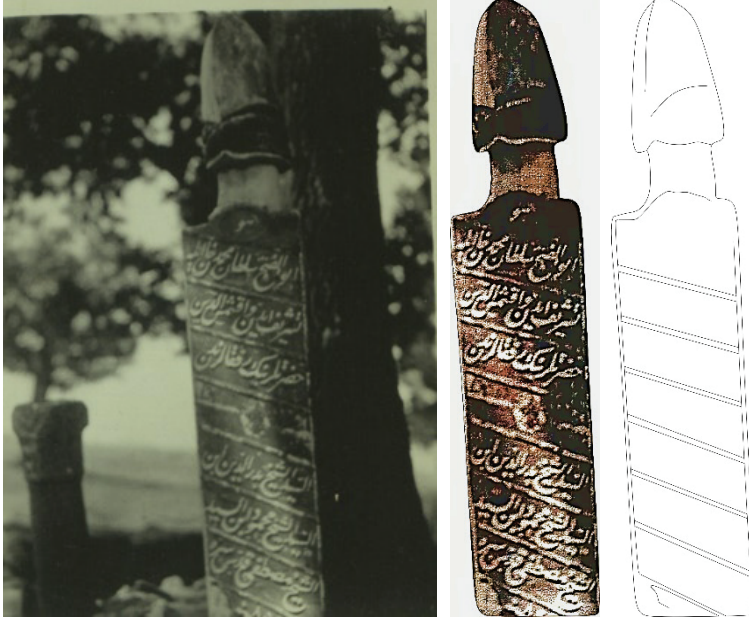
2.13. Seyyid Şeyh Mustafa

İstanbul'da Rumeli Şehitliğinde bulunan mezar taşı Bektaşî Şeyhi Mustafa'ya ait olup H. 855 (1451-52) tarihini işaret etmektedir. Ancak taşın fiziksel özellikleri ve tacın formuna bakıldığında XVIII. yüzyıl özellikleri sergilediği görülmektedir.

Mezarın baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde yapısına sahiptir. Gövdenin ön yüzeyine işlenen yedi satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi çapraz olarak atılmış silmelerle ayrılmıştır. Serlevha satırı ise üstte yuvarlak kemer ile sınırlandırılmıştır.

Şahidenin gövdesi, kısa omuz ve boyun bölümü ile bağlanan Elifi Tac ile tamamlanmıştır (Şekil 15).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Hû	۱- هو
2-Ebu'l-feth Sultân Mehmed Hân ile	۲- ابو الفتح سلطان محمد خان اله
3-Teşrif eden ve Ak Şemsüddîn	۳- تشریف ایدن و آق شمس الدين
4-Hazretlerinin rüfekâlarından	۴- حضرت لرینک رفقا لرنندن
5-Es-Seyyid eş-Şeyh Bedrüddîn ibn	۵- السيد الشيخ بدر الدين ابن
6-Es-Seyyid eş-Şeyh Mahmûd ibn es-Seyyid	۶- الشيخ مصطفى قدس سره
7- Eş-Şeyh Mustafâ Kuddisu sırruhu Sene 855	۷- سنه ۵۵۷

Şekil 15: Şeyh Mustafa'nın Baş Şahidesi

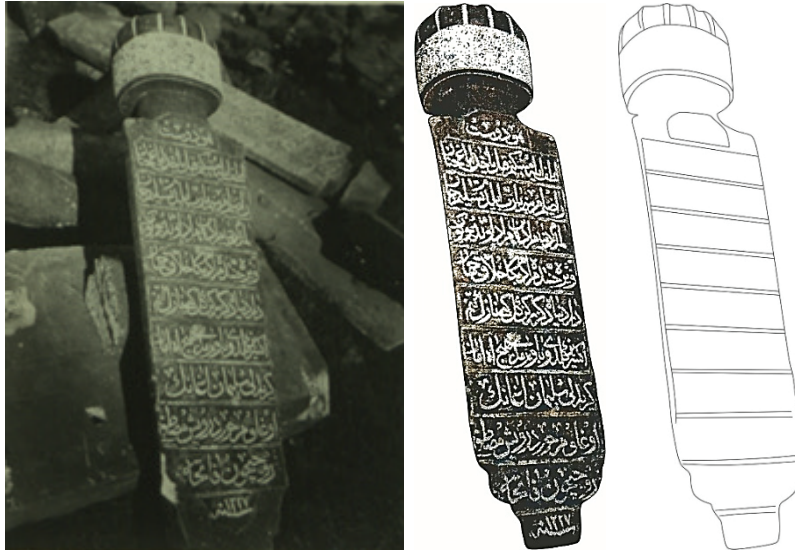
2.14. Derviş Mustafa

İstanbul-Üsküdar'da Karacaahmet ile Harmanlık arasındaki mezarlıkta bulunan H. 1227 (M. 1812-13) tarihli toprak mezar Bektaşî Dervîşi Mustafa'ya aittir.

Mezarın baş şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde yapısında ele alınmıştır. Gövdenin ön yüzeyine kabartma olarak hakkedilen sülûs hatlı on bir satırlık Osmanlıca kitabesi yatay silmelerle belirgin hale getirilmiştir. Gövde, kısa tutulan omuz ve boyun bölümünden sonra terkli Hüseyini Tacı ile sonlandırılmıştır.

Şahide üzerinde herhangi bir bezemesel detay söz konusu değildir (Şekil 16).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Hû Dost	۱- هو دوست
2-Lutf ile meskenim kıl Yâ Hudâ bâğ-ı cinân	۲- لطفله مسکنم قیل یا خدا باغ جنان
3-Razıyım emrine Yâ Rab eyledim teslîm-i cân	۳- راضیم امرینه یا رب ایلدم تسلیم جان
4-Almadım dünyâ murâdma nâ-murâd ol-dum bu gün	۴- آلامد دنیا مرادنه نامراد اولدم بوگون
5-Vere cennetde murâdım bana Hallâk-ı cihân	۵- ویره جنتده مرادم بکا خلاق جهان
6-Dâr-ı dünyâda gezerken gül gibi nâzik tenim	۶- دار دنیاده گزر ایکن تنم
7-Ansızın geldi vebâ vermedi hiç ah ü emân	۷- آنسزک گلدی وبا ویرمه دی هیچ آه امان
8-Giridli Süleymân	۸- گریدلی سلیمان
9-Ağa'nın oğlu merhûm Dervîş Mustafa	۹- آغانک اوغلی مرحوم درویش مصطفی
10- Mustafâ rûhiyçün Fâtiha	۱۰- روحیچون فاتحه
11- Sene 1227	۱۱- سنه ۱۲۲۷

Şekil 16: Derviş Mustafa'nın Baş Şahidesi

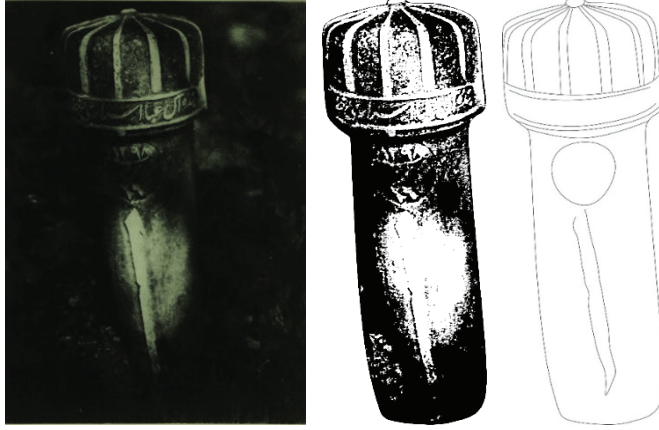
2.15. Hızır Baba

İstanbul Göztepe'de Merdivenköyü Bektâşî Tekkesi Mezarlığında yer alan toprak mezar Hızır Baba'ya ait olup H. 1298 (M. 1880) tarihlidir.

Baş şahidesi doğrudan toprak içerisinden yükselmekte olup şahide gövdesi yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik bir gövde yapısına sahiptir. Gövdenin ön yüzeyinde "Elif" harfi ile birlikte tarih satırı bulunmaktadır.

Gövdeyi üstte tamamlayan terkli Hüseyini Tacı'n üzerinde ise mezar taşlarında sıkça karşılaşılmayan yazıtı yer verilmiş olması dikkate değerdir. Sülûs hatlı olan yazı tacın yarısını dolaşmaktadır (Şekil 17).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Bende-i âl-i abâ esrâr-ı Hızır Baba	۱- بندى آلى آبا اسرار خضر بابا
2-Sene 1298 Muharrem 2 (29 Aralık)	۲- سنه ۸۹۲۱ محرم ۶۲

Şekil 17: Hızır Baba'nın Baş Şahidesi

2.16. Şeyh Mehmed'in Mezarı

İstanbul'da İskender Baba Türbesi karşısında yer alan mezar Bektaşî Şeyhi Mehmed'e ait olup tarihi bulunmamaktadır. Toprak tipte ele alınan mezarın ayak şahidesine yer verilmemiştir. Yukarıdan aşağıya doğru prizmal dikdörtgen formda daralan gövdesinin ön yüzeyine hakkedilen yedi satırlık celi sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi yatay ve dikey silmelerle on üç satıra taksim edilmiştir. Gövdenin serlevha satırı üstüne konumlandırılan daire içerisinde güneş rozetiyle karşılaşılmaktadır.

Şahide gövdesinden yumuşak bir kıvrılma ile dar olan omuz bölümüne geçilmektedir. Omuzun üstünde yukarı doğru daralan kısa boynu üstte Bektaşî taclarından olan Elifi Tacı ile tamamlanmıştır (Şekil 18).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Der ol bismillâhdır dilim	۱- در اول بسم الله در دلم
2-Evvel Allâh ismini yâd edelim	۲- اول الله اسمنى یاد ایده لم
3- Saniyen peygamberi animi Abbâs	۳- سانیا پیغمبری انمی عباس
4- Kuluydum anların hâssü'l-hâss	۴- قولویدم آنلرک خاص الخص
5- Kimseye bâkî değildir bu rüzgâr	۵- کمسیه باکی دکلر بو رزگار
6- Nice kâmilleri kıldı hâksâr	۶- نیجه کاملری قیلدی خاکسار
7- Bu yalan dünyâda kim kalmışdurur	۷- بو یالان دنیاده کم قالمش دورور
8- Nice âşıkları gelüp gitmişdurur	۸- نیجه عاشقلری گلöp گیتمش دورور
9- Can kulağın açup dinle ey emir	۹- جان قلاغک آچوپ دگله ای امیر
10-Hâlinesün Şeydi siyâhî-i fakir	۱۰- حالندسک شییدی سیاهی فقیر
11-Şeyh Mehmed ruhuna el-fâtiha	۱۱- شیخ محمد روحنه الفاتحه

Şekil 18: Şeyh Mehmed'in Baş Şahidesi

2.17. Derviş Fatıma Hanım

İstanbul'un Aksaray semtinde Murat Paşa Camii Haziresinde bulunan mezar Bektaşî Dervîşi Fatıma Hanım'a aittir. Üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan şahide, doğrudan toprak içerisinde yükselmektedir.

Şahidenin yukarıdan aşağıya doğru genişleyen dikdörtgen gövdesinin ön yüzüne oyma-kabartma olarak işlenen celi sülüs hatlı Osmanlıca yazıtı on iki satırdan müteşekkil olup her bir satır yatay silmelerle sınırlandırılmıştır. Serlevha satırının hemen üstünde bulunan ve boyun kısmına bir zincir vasıtasıyla asılan teslim taşı iki yanda belirgin olmasa da gül motifleriyle desteklenerek dini bir kompozisyon meydana getirilmiştir.

Gövde geniş bir omuz bölümü ile tepedeki terkli Hüseyini Tacına uzun boyun ile bağlanmaktadır (Şekil 19).

Günümüz Türkçesi	Osmanlıca
1-Şâh aşkına bent olalıdan şâh-ı dünyâdan el çekdim	۱- شاه اشکنه بنت اولالی دن شاه دنیادان ال چکدم
2-Mest-i lâ-yukal olalı cümle kavgadan al çekdim	۲- مست لا یقال اولالی جمله کavgادان ال چکدم
3- Gözlerim dilber-i dünyâ bana nâçiz görünmüşdür	۳- گوزلرم دلبر دنیا بکا ناچز گورک مشدر
4- Yûsuf için mısır-i dilde zem Züleyha'dan el çekdim	۴- یوسف اچون مصر دیله زم زلیخادان ال چکدم
5- Bana mesken değil dünyâ benim be-dil-i mürğ-i lâhûtî	۵- بکا مسکن دکل دنیا بگم بدیل مرغ لاحوتی
6- Mekânım lâ-mekân oldu zenn-i dünyâdan el çekdim	۶- مکانم لا مکان اولدی زنی دنیادان ال چکدم
7- Bu ahkardan görün kendidir değil lâ vallâh	۷- بو احکاردان گوروک کندیدر دکل لا والله
8- Bu nâmı u şânı terkedüp iki dünyâdan el çekdim	۸- بو نام شان ترک ایوپ اکی دنیادان ال چکدم
9- Zümre-i Bektaşiyândan Tabak Süleymân Baba'nın evlâd-ı	۹- زمري بکتاشیانان طباق سلیمان بابانک اولادی
10- Ma'nevileri Cânâz el-Hâc Halîl	۱۰- معنوی لری جانباز الحاج حلیل
11- Ağa'nın kerimesi el-merhûm ilâ rahmeti rab-bihi'l-gafûr	۱۱- اغانک کریمه سی المرحوم الی رحمة ربه الغفور
12- Dervîş Fâtıma Hanım rûhiyçün Allâh rızâsı için el-Fatiha	۲۱- درویش فاطمه خانم روحیچون الله رضاسی الفاتحه

Şekil 19: Derviş Fatıma Hanım'ın Baş Şahidesi

3. Mezar Taşlarının Karşılaştırma ve Değerlendirmesi

Fâzıl Ayanoglu tarafından arşivlenen ve bugün birçoğu günümüze ulaşamayan on yedi mezar taşı arşivde yer alan bilgilere göre sekiz farklı mezarlık ve hazirede bulunmaktadır. Mezarlardan bir tanesi Edirne Kapı Dışında, üçü İnadiye Mezarlığında, biri İskender Baba Türbesi karşısında, biri Karaacahmet ile İnadiye Caddesi'nin sağındaki mezarlıkta, ikisi Karaacahmet-Harmanlık arasındaki mezarlıkta, beşi Merdivenköyü Bektaşî Tekkesi Mezarlığında, biri Murat Paşa Camii Haziresinde, üçü ise Rumeli Şehitliğinde yer almaktadır.

Bektaşilere ait olan mezarlardan on ikisi XVIII. yüzyıla ait olup en erken tarihlisi 1737 tarihi ile Abdi Mustafa'ya ait mezardır. Bu yüzyıldaki en geç tarihli örnek ise Musa Baba'nın (1799) mezarıdır. XIX. yüzyıla ait iki mezar söz konusudur. Bunlar Derviş Mustafa'nın (1812) ve Hızır Baba'nın (1880) mezarlarıdır.

Şeyh Mehmed ve Derviş Fatıma'ya ait şahideler üzerinde herhangi bir tarih tespit edilememiştir. Bununla birlikte Şeyh Mustafa'ya ait olan ve üzerinde 1451-52 tarihi bulunan mezar ise XVIII. yüzyılın ortalarına ait olmalıdır. Özellikle İstanbul'un fetih tarihi göz önüne alındığında (29 Mayıs 1453) mezar taşının fetihten öncesine ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim şahide üzerinde yazan *Ebu'l-feth Sultân Mehmed Hân ile Teşrif eden ve Ak Şemsüddîn Hazretlerinin rüfekalarından* ifadesi Şeyh Mustafa'nın fetihde bulunan Sultan Mehmed'e eşlik ettiği, Ak Şemsüddîn'in de yakın bir arkadaşı olduğu görülmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde İstanbul ve Anadolu'daki en erken tarihli Bektaşî mezarlarından birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat ölüm tarihi ve İstanbul'un fetih tarihi arasındaki fark, mezarın sonradan yapıldığı kanısını ortaya çıkartmaktadır. Özellikle Elifi taclı örneklerin tarihleri irdelendiğinde ise XVIII. yüzyıla daha yakın olmalıdır.

3.1. Mezar Tipleri

Arşive alınarak fotoğraflanan mezarların tip bakımından tasnif edilmesi pek mümkün değildir. Çünkü mezarların sadece şahideleri kayda alınmıştır. Arşiv fotoğraflarının genel görüntülerinden yola çıkılarak; Abdi Mustafa, Seyyid Derviş

Ömer, Şeyh Hasan Baba, Bektaşî Mezarı, Ali Baba, Dervîş Safiye Bacı, Seyyid Dervîş Osman, Mahmud Baba, Seyyid Mustafa, Hacı Musa Baba, Dervîş Mustafa, Hızır Baba, Şeyh Mehmed'e ait mezarların toprak (Gökler, 2017, 80), Dervîş Fatıma'ya ait şahidenin ayak bölümünün bir kapak taşlı bir mezarın üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Dervîş Mahmud'un 1950 yılına ait bir arşiv görüntüsünden hareketle yüksek çerçeveli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Seyyid Ahmed Baba ve Şeyh Mustafa'ya ait görüntüler değerlendirildiğinde şahidelerin çevredeki diğer örneklerle göre yüksekte kaldığı düşünülmektedir Dervîş Mahmud'un mezarında olduğu gibi yüksek çerçeveli mezar tipinde ele alınmış olmalıdır.

3.2. Mezar Taşları Form ve Yazı

Şahideler form açısından üç farklı tipe ayrılmaktadır. Birinci tip silindirik gövdedir. Abdi Mustafa, isimsiz Bektaşî mezarı ve Hızır Baba'nın şahideleri olmak üzere üç örnek söz konusudur. İkinci tip, Anadolu'nun genelinde sıkça uygulanan yukarıdan aşağıya doğru daralan (Köşklü-Gökler, 2023, 255) prizmal dikdörtgen formdur. Dervîş Mahmud, Dervîş Safiye Bacı, Seyyid Ahmed Baba, Mahmud Baba, Hacı Musa Baba, Şeyh Mustafa, Dervîş Mustafa ve Şeyh Mehmed'e ait mezarlar bu düzenlemede ele alınmıştır. Üçüncüsü ise yukarıdan aşağıya doğru genişleyen tiptir. Taşların ölçüleri olmadığı için bu örnekler fotoğraf üzerinden değerlendirilmiştir. Seyyid Dervîş Ömer, Şeyh Hasan Baba, Bektaşî Ali Baba, Seyyid Mustafa ve Şehid Dervîş Osman'ın şahideleri bu tipe örnek olsa da fotoğraf açıları da bu hususta etkili olduğu düşünülmektedir.

Mezar ve şahidelerin tipleri dışında gövdelerin veya tacın ön yüzeyine işlenen hatların üslubu ve içerikleri birincil derecede önem teşkil etmektedir. On beş mezarda sülüs hat yazısına rastlanırken iki örnekte (Şeyh Mehmed ve Dervîş Fatıma) celi sülüs yazı karakteri bulunmaktadır.

Mezarlar taşlarından on beşi erkek iki mezar ise (Dervîş Safiye Bacı ve Dervîş Fatıma) kadına ait olması ile dikkat çekmektedir. Ayrıca form, üslup, sembol ve başlık kullanımı açısından kadın ve erkek mezarları arasında bir farklılığa gidilmediği görülmektedir.

3.3. Ünvanlar

Şahide metinlerinde geçen önemli bir diğer husus ise ünvanlardır. Baba, Dervîş, Seyyid ve Şeyh terimleri isimlerin önüne eklenmiştir.

Bektaşilikte sıkça karşılaşılan en önemli terimlerin başında "Baba" (Maden, 2023, 16) gelmektedir. Bektaşilikte üçüncü kademeyi temsil eden bu ünvan; Şeyh Hasan Baba, Ali Baba, Ahmed Baba, Mahmud Baba, Musa Baba ve Hızır Baba olmak üzere altı mezar taşında kullanılmıştır. Kelime genellikle tekke veya dergâhta yaptıkları hizmete karşılık verilen icazetname şeklinde yorumlanmaktadır (uludivan, 2023).

Şahidelerde karşılaşılan ve Bektaşilikte ise ikinci kademeyi temsil eden ünvan "Dervîş'tir". Dervîş Mahmud, Dervîş Ömer, Dervîş Safiye Bacı, Dervîş Osman, Dervîş Mustafa ve Dervîş Fatıma olmak üzere beş taşta tespit edilmiştir. Kelime köken olarak birçok anlam taşısa da genel olarak "*bir tarikata veya şeyhe bağlı olan mürid, sûfiyâne bir hayat yaşayan kişi*" şeklinde tanımlanmaktadır (Yazıcı, 1994, 188).

Bir diğer ve en önemlisi ise Seyyid terimidir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın soyundan gelenler için kullanılan bir kelimedir (Küçüktaşçı, 1994, 188-189). Bu vasfı taşıyan üç mezar taşı bulunmaktadır ki, bunlar Dervîş Ömer, Seyyid Mustafa ve Ahmed Baba'dır.

Şeyh Mustafa, Şeyh Mustafa ve Şeyh Mehmed'e ait olmak üzere üç mezar

şahidesinde rastlanılan “Şeyh” kelimesi ise sözlükte yaşlı kimse manasındadır. Bununla birlikte tasavvufîta velî, pîr ve mürşitle benzer anlamda tercih edilmiştir (Öngören, 2010, 50-52). Toplamda on beş mezar taşında ünvana yer verilirken Abdi Mustafa ve isimsiz Bektaşî mezarında ayırıcı bir özellik söz konusu değildir.

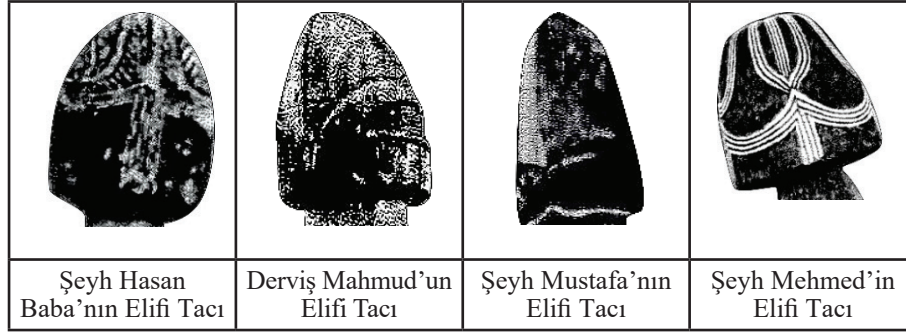
Ünvanlar genelinde dikkat çeken detay ise “Seyyid ve Şeyh” ünvanlarının “Baba ve Dervîş” ile birlikte kullanılabiliyor olmasıdır. Seyyid Dervîş Ömer, Şeyh Hasan Baba, Seyyid Şeyh Mustafa ve Seyyid Ahmed Baba bu kapsamda öne çıkmaktadır.

3.4. Taclar

Mezar şahidelerin tamamlayıcısı konumunda olan cinsiyet, ünvan ve dereceye işaret eden (Gökler-Köşklü, 2019, 453), kişinin hangi tarıkata mensup olduğunu belirten taclar hem Bektaşî mezar taşlarında hem de diğer şahidelerde ön plana çıkmaktadır.

Değerlendirmeye alınan şahidelerden dördünde Elifî Tac tespit edilmiştir. Elife benzediği için bu isimle anılmıştır (Ağırdemir, 2011, 360). İki terkli, dik veya yassı tepelikli formuyla ön plana çıkan tacın Hacı Bektaş Veli’nin Ahmet Yesevî’den dolayı taktığı ifade edilmektedir (Maden, 2011, 67-68).

Şeyh Hasan Baba (1756), Dervîş Mahmud (1765), Şeyh Mustafa (XVIII. yy), Şeyh Mehmed’in şahidesinde, Rumelîhisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşlarında (Kut, Eldem, 2011, 196), Şahkulu Bektaşî Tekkesinde ve İnadiye Haşim Baba Mezarlığında (Atasoy, 2016, 82, 100) bulunan bu tac tipinin çok yaygın olmadığı veya mezar taşlarına sık yansımadığı görülmektedir (**Şekil 20**).

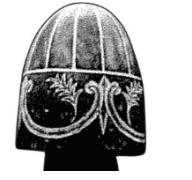
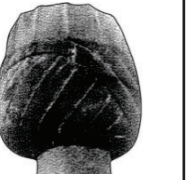

Şekil 20: Elifî Tacları

Bektaşî mezarlıklarında en çok karşılaşılan ve tercih edilen serpuş ise Hüsey-ni veya fahr tacıdır. Terk sayısına göre farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Dört terkli olana Edhemi (Atasoy, 2016, 84), beş terkli olanları tâc-ı bozdoğanî, yedi terkli olanlara Şemsi, on iki terklilere ise Hüsey-ni ismi verilmiştir (Maden, 2011, 69; Maden, 2023, 32; İşli, 2009, 176).

Tacın on iki terkli yapılmasının ve Hüsey-ni olarak ifade edilmesindeki en temel etken Hz. Hüsey-nin on iki imamın başı olmasıdır (Ağırdemir, 2011, 370). Bu tacın ilk olarak Kaygusuz Sultan tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Maden, 2011, 70).

Genellikle Hüsey-ni başlığı altında toplanan bu taclardan değerlendirmeye alınan şahidelerde on bir örnek saptanmıştır. Bunlar; Seyyid Dervîş Ömer (1750), Ali Baba (1766), Dervîş Safiye Bacı (1776), Seyyid Ahmed Baba (1783), Mahmud Baba (1793), Şeyh Mustafa Mısırî (1798), Musa Baba (1799), Dervîş Mustafa (1812), Hızır Baba (1880) ve Dervîş Fatıma'ya aittir (**Şekil 21**).

			
Şeyh Derviş Ömer'in Tacı	Ali Baba'nın Tacı	Derviş Safiye Bacı'nın Tacı	Seyyid Ahmed Baba'nın Tacı
			
Mahmud Baba'nın Tacı	Şeyh Mustafa Mısıri'nin Tacı	Musa Baba'nın Tacı	Derviş Mustafa'nın Tacı
			
	Hızır Baba'nın Tacı	Derviş Fatıma'nın Tacı	

Şekil 21: Hüseyini Tacları

Tacın benzer örnekleriyle Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin Haziresinde (Bayrakal, 2011, 15-70). Mansur Baba Türbesi Haziresinde (Gümüsoğlu, 2018, 37). Şemsi Baba Tekkesinde (Ülker, 1987, 30), Kalkandelen Bektaşî Tekkesi Haziresinde (Demir, 2016, 72), Ayvacık'ta (Başaran, 2020, 144), Karyagdı Baba-Hafız Baba Bektaşî Tekkesinde (Maden, 2014, 110), Şahkulu Sultan Tekkesinde (Maden, 2015, 202), Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşlarında (Kut, Eldem, 2011, 165, 170; Maden, 2023, 43), Seyyid Nizam Tekkesinde (Berk, 2016, 345), Üsküdar Bandırmalı Tekkesi Mezarlığında (Atasoy, 2016, 93), Türk İslam Eserleri Müzesinde (Bozcu, 2017, 461, 463), Rûmî Hoca Türbesi (Doğanbaş, 2005, 397), Muğla Ortakent'te (Biçici, 2013, 1422), Elmalı Abdal Musa Dergahında (Karaçag, 2011, 103-107), Nevşehir Ayhan Köyü mezar taşlarında (Kavalçalan, 2023, 240), Denizli Teslim Baba Tekkesinde (Beyazıt-Beyazıt, 2016, 108, 111, 114), Dediği Tekkesinde (Beyazıt-Beyazıt, 2014, 185, 201, 203, 213, 219), Kuşadası'nda (Maden-Özyol-Gürel, 2022, 29, 33) ve Harabati Baba Tekkesinde (Aksoy, 2018, 168), karşılaşılmaktadır (Şekil 22).

			
Saatçi Dede'nin Tacı (Bayrakal, 68)	Mansur Baba Türbesi Haziresinden Hüseyini (Gümüsoğlu, 37)	Hüsnü Efendi'nin Tacı (Öztürker, 179)	Derviş İbrahim'in Tacı (Demir, 72).

Şekil 22: Taclardan Benzer Örnekler

3.5. Semboller

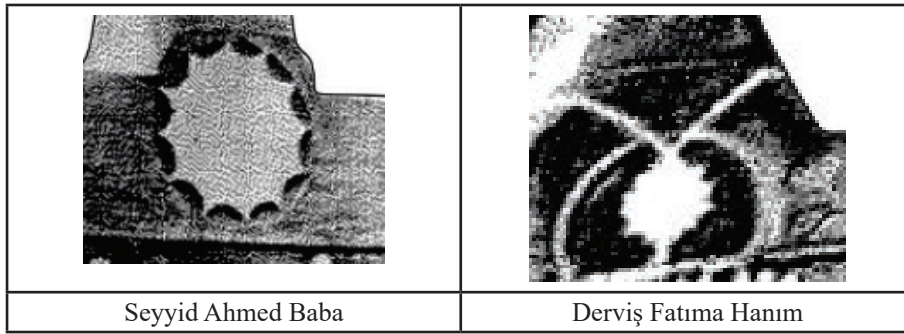
Mezar şahidelerindeki taclarla birlikte taşlar üzerine işlenen sembol ve motiflerde önem arz etmektedir. Değerlendirmeye alınan şahideler bezeme açısından çok zengin bir tezeyinat anlayışı ortaya koymamaktadır. Özellikle Osmanlı'nın XVIII. ve XIX. yüzyıl mezar taşları ile karşılaştırıldığında oldukça sade bir anlayışta ele alındıkları görülmektedir.

Değerlendirmeye alınan on yedi mezar taşından yedisinde bezeme ile karşılaşmaktadır. Bezemeler arasında; püskül (Şeyh Hasan Baba), üçlü nokta remizesi (isimsiz mezar), damla (Derviş Mahmud), Zambak ve yaprak (Derviş Safiye Bacı), teslim taşı (Seyyid Ahmed Baba ve Derviş Fatıma), güneş (Şeyh Mehmed) gül (Derviş Fatıma) yer almaktadır.

Ortaya konulan bezeme ve sembollerden teslim taşından iki, diğerlerinden ise birer örnek vardır.

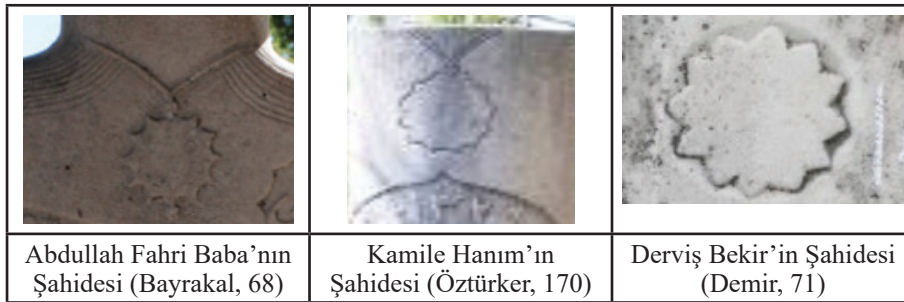
Bektaşiliğin en önemli sembollerinden olan ve intisabın göstergesi konumundaki teslim taşı (Soyer, 2005, 43) on iki köşeden (bölümden) oluşmaktadır ki, bu tıpkı tac da olduğu gibi on iki imamı temsil etmektedir (Aksel, 2010, 111). Güneşi de temsil ettiği ifade edilen (Yıldırım, 1998, 197) sembol, erkek ve kadınların şahidelerinde görülmesi önemli bir detaydır.

Seyyid Ahmed Baba ve Derviş Fatıma'nın mezar şahidelerinde karşılaşılan taşlardan ilki zincirsiz olarak serlevha satırının üstüne konumlandırılmıştır. Fatıma Hanım'ınkinde ise bir zincirle şahidenin boynuna asılmıştır (Şekil 23).

Şekil 23: Teslim Taşları

Bektaşî taşlarında sıkça kullanılan ve en önemli tezeyinatı olan teslim taşının benzer yansımaları arasında; Hacı Bektaş Veli Külliyesi'nin Haziresi (Bayrakal, 2011, 68), Şemsi Baba Tekkesi (Öztürker, 2013, 170), Kalkandelen Bektaşî Mezarlığı (Demir, 2016, 71), Makedonya Harabati Baba Tekkesi, Mansur Baba Tekkesi, İstanbul Erikli Baba Tekkesi, Seyyid Nizam Camii Haziresi, İzmir Arappınarı Tekkesi (Çal, 2022, 500-502), Rumelihisarı Şehitlik Dergahı Mezar Taşları (Kut, Eldem, 2011, 186, 229-230) yer almaktadır (Şekil 24).

Şekil 24: Teslim Taşlarından Örnekler

Sonuç

Anadolu’da ve dışında kurulduğunu günden itibaren geniş bir alanda faaliyet gösteren Bektaşilik, tasavvufi anlamda geliştirdiği sembol ve giysiler önemli bir yere sahiptir. Diğer tarikatlardan ayrılan bu semboller tarihin ve kültürün birer vesikası konumunda olan mezar taşlarına da yansımıştır.

Hayatını vakıf kurumlarına ve mezar taşlarına adayan İsmail Fâzıl Ayanoğlu tarafından fotoğraflanan ve orijinal nüshaları Milli Kütüphane’de bulunan mezar taşlarından Bektaşilere ait olan on yedi mezar taşı değerlendirilmiştir. Sekiz farklı mezarlıkta yer alan mezar taşları, metin içerikleri, serpuş tipleri ve kullanılan semboller ile Bektaşiliğin kültürel bir yansımasıdır. Belirtilen taşlar seyyid, derviş ve baba ünvanları ile ön plana çıkmaktadır. Şahidelerdeki bu ünvanların sadece erkeklerde değil, kadınlarda da kullanılmış olması Bektaşilikte erkek ve kadın arasında farklılığa gidilmediğini göstermekte, bahsi geçen unsurların kadınlar içinde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Kadın ve erkek mezar şahidelerinde ayrım olmaması özellikle tarikat mezar taşlarında önemli bir yere sahiptir.

XVIII-XIX. yüzyıllara ait olan mezar taşlarının serpuşların kullanılan Hüseyini Tacın yanı sıra Elifi Tac, mezarlıklarda çok sık kullanılmamasına karşılık benzer örneklerle rastlanması dikkat çekmektedir. Tacın dışında on iki imamı sembolize eden teslim taşları Bektaşiliği vurgulayan bir diğer detaydır.

Mezarlıklarda ön plana çıkan en önemli şahide ise Fatih Sultan Mehmet’e teşrif eden es-Seyyid Şeyh Mustafa’dır. Ak Şemsüddin’in yakın arkadaşı olan Derviş’in mezarından, Seyyid Bedrüddin ve Seyyid Mahmud’un soyundan geldiği öğrenilmektedir.

Sonuç olarak bir arşiv çalışması kapsamında ele alınan, Anadolu’da sınırlı sayıda bulunan mezar taşları metin, serpuş ve üslup bakımından Bektaşiliğin tarihine, önemli kişiliklerine ve kültürüne katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar/References

- Ağırdemir, Erdoğan. “Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 2011, 365-378.
- Aksel, Malik. *Türklerde Dini Resimler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Aksoy, Erdal. “Balkanlar’da Merkezi Bir Tekke: Harabati Baba Bektaş Tekkesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 2018, 153-168. <https://doi.org/10.31624/tkhbvd.2018.8>
- Ayanoğlu, İsmail Fâzıl. *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1974.
- Atasoy, Nurhan. *Derviş Çeyizi Türkiye’de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi*. İstanbul: Seçil Ofset, 2016.
- Başaran, Emel. *Ayvacak Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış YL Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2020.
- Bayrakal, Sedat. “Ölümsüzlüğe Uzanan Taşlar: Hacı Bektaş Veli Külliyesi Haziresi’ndeki Mezar Taşları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, 2011, 15-70.
- Berk, Süleyman. *Zeytinburnu’nun Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Milsan Basın, 2016.

- Beyazıt Yasemin-Beyazıt Mustafa. *Denizli Teslim Baba Tekkesi*. Denizli: Ege Reklam ve Basım Sanatları, Denizli, 2016.
- Beyazıt Mustafa-Beyazıt Yasemin. *Denizli Dediği Tekkesi*. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, 2014.
- Biçici, Kamil. “Muğla Ortakent’te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları II”. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 6/2, 2013, 1373-1436. DOI: 10.9761/jasss_650
- Bozcu, Mustafa. Türk ve İslam Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu. (Yayımlanmamış Dr. Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Çal, Halit. “17-20. Yüzyıl Mezar Taşlarında Bektaşilik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 104, 2022, 491-551. <https://doi.org/10.34189/hbv.104.027>
- Demir, Saniye Emel, Kalkandelen Bektaşî Tekkesi Haziyesi. (Yayımlanmamış YL Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Doğanbaş, Muzaffer. “Rumi Hoca Türbesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 33, 2005, 395-400.
- Gümüšoğlu, H. Dursun. “Mansur Baba Haziyesindeki Son Osmanlıca Bektaşî Mezar Taşları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 85, 2018, 9-41.
- Gökler, Burak Muhammet, “Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı”, *Anasay*, 2, 2017, 69-98.
- Gökler, Burak Muhammet, “Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziyesi’ndeki Kavuk Tip-leri”, *TAED*, 66, 2019, 453-478. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4243>
- İşli, Necdet. “İsmail Fâzıl Ayanoglu Hayatı ve Eserleri”. *Restorasyon Yıllığı*, 22, 2021, 131-137.
- İşli, Necdet. *Osmanlı Serpuşları*. İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009.
- Karaçağ, Abdullah. “Elmalı Abdal Musa Dergâhı’ndaki Bektaşî Mezar Taşları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 2011, 99-130.
- Kavalçalan, Enes. “Bayat Boyunun Nevşehir’deki Uzantıları: Ayhan Köyü Mezar Taşları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 106, 2023, 211-252. <https://doi.org/10.34189/hbv.106.010>
- Köşklü, Zerrin-Gökler, Burak Muhammet. “Bursa Umur Bey Camii Haziyesindeki XVIII. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları”, *Bilimname*, 49, 2023, 237-268. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1226165>
- Kut, Günay-Eldem, Edhem. *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37, 40-43, 2009.
- Maden, Fahri. “Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 2011, 65-84.
- Maden, Fahri. “Karyağdı Baba-Hafız Baba Bektaşî Tekkesi”. *Alevilik Araştırma Dergisi*, 8, 2014, 49-116.

- Maden, Fahri. “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Şahkulu Sultan Tekkesi ve Postnişinleri”. *Alevilik Araştırma Dergisi*, 1/15, 2015, 153-202.
- Maden, Fahri, Özyol Erdal, Gürel, Hasan Basri. “Kuşadası’nda Alevilik ve Bektaşilik İzleri”, *Edeb Erkan*, S.1, 2022, 1-33. <https://doi.org/10.59402/EE001202201>
- Maden, Fahri. “Şehitlik Dergâhı’nda Yenilikçi, Modern ve Bilge Bir Bektaşî Babası Nafi Baba (1835-1912)”, *Edeb Erkan*, 3, 2023, 1-70. <https://doi.org/10.59402/EE003202301>
- Soyyer, Yılmaz. *19. Yüzyılda Bektaşilik*. İzmir: Akademi Kitapevi, 2005.
- Özgen, Mutlu. “Fâzıl-ı Fena Fil Evkaf” Arşivinden Hattat Mezar Taşları”. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, 4/14, 2018, 1477-1498. <https://doi.org/10.31568/atlas.211>
- Öztürker, Hazal Ceylan. “Bektaşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsi Baba Tekkesi Örneği”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 2013, 155-193.
- Ülker, Necmi. “İzmir Yağhanelerdeki Bektaşî Mezar Kitabeleri (19.-20. Yüzyıl)”. *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 26-30 Mayıs 1986*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, 1-38.
- Yazıcı, Tahsin. “Derviş”. *TDV. İslam Ansiklopedisi*. 9, 188-190, 1994.
- Yıldırım, Mustafa. “Bektaşî Mezar Taşlarında Dekoratif Sanatlar”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/8, 1998, 189-202.